

LES ESCUDELLADES
POPULARS
I ELS ENCANTS
DE SANT ANTONI

UN PATRIMONI ALIMENTARI,
UNA FESTA GASTRONÒMICA

LES ESCUDELLADES POPULARS I ELS ENCANTS DE SANT ANTONI. UN PATRIMONI ALIMENTARI, UNA FESTA GASTRONÒMICA

L'escudella popular va ser una iniciativa dels Tons per celebrar el seu sant i convidar els veïns i els visitants l'any 1970. 17 de gener de 1973.
ANA / Fons Fèlix Peig 60140

La diada de Sant Antoni (17 de gener) és una festivitat molt celebrada i molt arrelada a l'Andorra tradicional. Sant Antoni és conegut com a patró dels animals i la seva advocació va directament relacionada amb el guariment i la fertilitat del bestiar, dels animals domèstics i també dels animals de càrrega, per la qual cosa també és patró dels traginers. A l'Andorra agrícola i ramadera aquell dia no es feia treballar el bestiar, si no era en casos excepcionals, i se l'hi donava un pinso extraordinari.

"La festa de Sant Antoni sembla que pot ésser la cristianització d'antigues cerimònies i de cultes primitius dedicats a divinitats pastorals protectores del bestiar, possiblement porcí i qui sap si de peu rodó."¹

"Sant Antoni és tingut per patró dels animals, especialment dels domèstics, que conviuen amb l'home. Les gents que tenien bestiar de peu rodó celebraven llur festa i portaven llur bestiar a beneir."²
"A Canillo, al matí se celebrava missa a l'església parroquial, a l'altar de Sant Antoni. Els feligresos assistien a la missa i cada casa portava un ciri (prop de 50 cremaven durant la missa) per demanar protecció per als seus animals. Al final de la missa es cantaven els goigs. Sortint de missa, el mossèn i els escolans passaven per totes les corts del poble per beneir el bestiar."³

La imatge de sant Antoni va acompanyada d'un porquet a causa de la guarició d'un garrí que hom li atribueix, i és

1 AMADES, J. (1982). *Costumari català. El curs de l'any*. Volum I. Barcelona: Salvat Editores i Edicions 62, p. 481.

2 AMADES, J. Op. cit.

3 FONT, D. (76 anys), de cal Puigcernal de Prats, Canillo. "De la celebració de Sant Antoni a Canillo" a *Diari d'Andorra*, 15 de gener del 2018.

ELS ENCANTS I LES ESCUDELLES POPULARS...

precisament en aquestes dates que se celebra la matança del porc, fonamental en l'Andorra de la pagesia, com en tot el món rural. La devoció a sant Antoni està relacionada a encomanar-li la pervivència d'aquesta vianda. Pere Canturri explica que la matança del porc era "un dels esdeveniments més esperats en la vida familiar andorrana", ja que aquest animal "era la base de la seva economia i la matança es convertia en un dia de festa i d'alegria per a la casa, compartit amb parents, amics i veïns."⁴

*de carn de porc que havien matat aquell any o l'any abans (peus, orelles, cap, etc.); algunes cases donaven un pa o un saquet de blat. Després de resar un parenostre i de convidar el sagristà, continuava el recorregut."*⁶

La capta que el sagristà recollia anant casa per casa se subhastava públicament en un acte que tenia lloc davant de l'església: es posava tota la vianda en una panera i

Els Encants a la plaça Príncep Benlloch d'Andorra la Vella. Tradicionalment se subhastaven productes del porc en benefici de l'Església i els més pobres. Amb els anys es van subhastar altres productes. Any 1962. ANA / Fons Fèlix Peig 62763

Els Encants, la benedicció dels animals i l'escudella popular són tres dels elements amb els quals es relaciona la festivitat de Sant Antoni.⁵

"Una setmana abans de Sant Antoni, el sagristà o campaner [...] passava per totes les cases amb una capelleta de Sant Antoni i els pagesos li donaven peces

el sagristà enfilava les peces en un bastó que aixecava enlaire perquè tothom les pogués veure i anar fent la puixança. Els diners que es recollien anaven a parar a l'Església i, normalment, servien per a actes de caritat a les famílies més necessitades. La figura del subhastador tenia (i té encara) la seva importància, ja que de la seva habilitat a l'hora de fer entrar en competència els postors en dependrà la quantia en la recollida de diners.

4 CANTURRI, P. (2014). *L'Andorra de Pere Canturri*. Andorra la Vella: Editorial Andorra, p. 443.

5 Les escudellades populars i els encants de Sant Antoni van ser inclosos pel Govern d'Andorra el 23 de juny de 2010 com a bé immaterial a la secció quarta de l'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra, conjuntament amb altres 14 festes d'interès cultural. BOPA, any 22, núm. 38.

"A Escaldes fèiem els Encants per la Candelera, perquè Andorra la Vella els feia per Sant Antoni. Uns dies abans

6 FONT, D. *Op. cit.*

ELS ENCANTS I LES ESCUDELLES POPULARS...

*passava el sagristà per les cases amb una capelleta del sant i les famílies feien una donació de carn de porc. Les cases que volien podien quedar-se la capella una nit. Les famílies donaven vianda que després optaven a comprar durant la subhasta dels Encants.*⁷

La Massana és l'única parròquia on s'ha conservat la diada de Sant Antoni com a dia festiu, ja que se celebra el seu patró. Aquesta festivitat es feia a Sant Antoni de la Grella, on els parroquians anaven en pelegrinatge amb els seus animals domèstics per beneir-los. L'ermita havia estat sempre un lloc de gran devoció, tal com explica Ricard Armet, el comte de Carlet, en la descripció que fa d'Andorra després del seu viatge a les Valls a principis del segle passat.⁸ Però no només els animals domèstics serien objecte de benedicció, sinó que també els traginers celebraven la festivitat del seu patró concentrant-se a Sant Antoni de la Grella:

“Pujaven amb els ruquets guarnits amb els millors arreus i lluint un corretjam fet expressament per aquesta diada, amb cintes de colors.”⁹

Després de missa i de cantar els goigs s'oferia als assistents un plat d'escudella.¹⁰ A la tarda es duïen a terme els Encants amb la capta que el sagristà havia fet dies abans anant casa per casa. Els diners recaptats es destinaven al manteniment de l'ermita de Sant Antoni de la Grella.

L'època moderna dels Encants

Els Encants es van perdre a mitjans del segle passat i no va ser fins al darrer terç de segle xx que es va anar recuperant a les parròquies de Canillo i la Massana, per Sant Antoni, i a Escaldes, per la Candelera.

La subhasta més popular és la que es fa a Escaldes. La va recuperar un grup de ciutadans però en lloc de passar per

les cases a recollir les peces de carn de porc es compren a la carnisseria i els diners que s'obtenen de la subhasta van destinats a organitzacions no governamentals andorranes. Amb la recuperació, l'acte també ha canviat d'ubicació i de la plaça Santa Anna ha passat a celebrar-se a la plaça de l'Església de Sant Pere Màrtir, i acaba amb una actuació de l'Esbart Santa Anna. Actualment la celebració està organitzada per la Unió Pro Turisme de la parròquia i el 2018 es va retre un homenatge a totes les persones que han fet de subhastadores i han col·laborat en aquesta tradició centenària.¹¹

A Escaldes se celebren uns dels Encants més populars. Abans la subhasta es feia a la plaça Santa Anna, ara es fa a la plaça de l'Església de Sant Pere Màrtir per la Candelera. 2 de febrer del 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

A Canillo els Encants, recuperats l'any 2000, se celebren després de la Vianda de Sant Antoni (l'escudella popular). I a la Massana es fan el mateix dia de la festivitat després de la missa a l'església de Sant Antoni de la Grella i mentre les fogaines, ubicades a la plaça de les Fontetes, fan bullir l'escudella. El procediment és el mateix que a Escaldes: la vianda es compra a la carnisseria i els diners de la subhasta es destinen a alguna ONG andorrana. També Encamp celebra els seus Encants abans de la benedicció i de menjar l'escudella. Els manadors del Comú i el rector de la parròquia subhasten coques, bulls, embotits, peus de porc... Tot el que es recapta es destina a obres socials.

Les escudelles al carrer, un acte popular

L'escudella és un plat típic de muntanya molt energètic i està considerat com un dels patrimonis alimentaris pirinencs més importants, ja que hi intervenen nombrosos ingredients, des de les patates i la verdura, els llegums, com les mongetes i les cigrons, els cereals, com els fideus

7 Relat d'Octavi Font (88 anys) d'Escaldes. [Entrevista realitzada el 2018].

8 “[...] després d’haver passat pels llocs on hi han les preses del rech d’Andorra a la dreta, y el d’Engordany a l’esquerra, ens trobem ab el costatut pont d’arch de punta, dit de Sant Antoni, y pochs passos després, clavada en la mateixa roca, com una ostra en sa caps, l'ermita del mateix nom, a sota del qual porxada no passa cap traginer que no s’encomani al sant contra'ls perills que'l dolent camí ofereix. Ha inspirat sempre fonda devoció en tot el país, com ho indiquen les moltes fundacions y deixes ab que les families andorranes l’han enriquida”. Armet, R.: “Les valls d’Andorra. Primera part. Del Segre a l’Ariège a través d’Andorra” a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Any XV. Núm. 127. Barcelona: Agost de 1905, p. 237.

9 JULIÁN, E. (1997). *Hereus i Cabalers*. Andorra la Vella : Edició de l'autora, p. 47.

10 AMADES, J. *Op. cit.* “[...] tothom qui tenia un animal de peu rodó el portava a beneir i solia fer un àpat extraordinari per celebrar la festa del bestiar.”

11 COMÚ D'ESCALDES-ENGORDANY (2018). *Uns encants de Sant Antoni molt especials*. <<http://www.e-e.ad/publicacio/3187/uns-encants-de-sant-antoni-molt-especials/>> [consulta: agost de 2018].

ELS ENCANTS I LES ESCUDELLES POPULARS...

i l'arròs, fins a la vianda de porc, traient així el màxim profit dels productes de la terra. A Andorra l'escudella es pot menjar en actes populars per la festivitat de Sant Antoni. Pere Canturri ens diu que difícilment es poden relacionar les escudelles públiques que es feien en molts llocs de Catalunya per Carnaval o per Sant Antoni amb les escudelles populars que es fan a Andorra. Sí que explica, però, que hi havia algunes cases importants d'Andorra la Vella que repartien un dia a l'any escudella als pobres.

*"A Andorra no sabem que antigament hagués existit aquesta tradició. Recordem haver sentit que cal Guillemó o cal Molines, a Andorra la Vella, un dia a l'any repartien escudella als pobres. No sé si es podria relacionar amb les escudelles públiques de Sant Antoni."*¹²

També Eva Julián¹³ ens referencia que els traginers preparaven una escudella per als pelegrins que es desplaçaven fins a la capella de Sant Antoni de la Grella per celebrar la festivitat.

Malgrat aquestes referències de Canturri i Julián, l'escudella al carrer entesa com a acte festiu i popular no la trobem fins a l'any 1970 i, a més, desproveïda de significació religiosa. Tot té el seu inici al restaurant La Truita de l'Hotel Riberpuig, que estava situat a l'avinguda Meritxell d'Andorra la Vella (actual Hotel Andorra Palace). Explica Antoni Santacreu en el llibre que va editar per commemorar els 25 anys de l'escudella¹⁴ que l'octubre de 1969, en el decurs d'una partida de botifarra o de truc entre quatre amics del barri, Antoni Puigdemívol, amo del restaurant, va proposar-li fer una escudella per al dia del seu sant i convidar el barri i els turistes. Santacreu, carnisser d'ofici, va acceptar el repte afirmant que ell hi posava la carn, mentre que un altre dels presents, Joan Roca, masover de cal Guillemó i de qui l'aniversari s'esqueia el dia de Sant Antoni, hi posava l'arròs i els fideus. Als tres promotors se'ls va afegir Antoni Solana, el Ton de cal Muxó, que seria l'encarregat d'anar a buscar les cols verdes pels horts de poblets de la Massana. A tots ells se'ls va conèixer amb el sobrenom dels Tons de l'avinguda Meritxell.

Les primeres escudelles populars es van organitzar a l'avinguda Meritxell entre el trànsit de gent i de cotxes. 17 de gener de 1975. ANA / Fons Fèlix Peig 60170

¹² CANTURRI, P. Op. cit. L'escudella de Sant Antoni, p. 449.

¹³ JULIÁN, E. Op. cit.

¹⁴ SANTACREU, A. (1993) Els embotits d'Andorra i l'Escudella de Sant Antoni. 25 anys d'escudella. Andorra la Vella: Edició de l'autor.

ELS ENCANTS I LES ESCUDELLES POPULARS...

L'escudella de la diada de Sant Antoni es fa molt popular i es trasllada a la plaça Rebés d'Andorra la Vella. 17 de gener de 1981.

ANA / Fons Fèlix Peig 60402

La festa de l'escudella va continuar creixent i va conèixer nous escenaris com la plaça del Poble i la plaça Guillemó, quan es va constituir la Confraria d'Escudellaires d'Andorra la Vella. Anys 1986-1987.

ANA / Fons Josep Alsina Martí 5288_06

A mesura que s'anava acostant la data, es van anar afegint més veïns del barri en l'organització de l'esdeveniment i el 17 de gener de 1970, amb dos fogaines al carrer, se celebra la primera escudella popular a l'avinguda Meritxell, davant del que era el restaurant La Truita. L'èxit va ser tan gran que el tercer any ja es van fer servir quatre fogaines, que van augmentar fins a sis l'any 1977. L'escudella es va convertir en un acte de cita obligada per part de les personalitats del món polític, social, econòmic i religiós.

Però tot i l'èxit l'acte va patir una crisi i va perillar-ne la celebració quan l'any 1981 es fan les obres a l'Hotel Riberpuig. És aleshores quan, a demanda dels organitzadors, s'obté la col·laboració del Comú d'Andorra la Vella, que incorpora l'escudella popular en el conjunt de les festes comunals. La seva ubicació es desplaça

a la plaça Rebés,¹⁵ es fa donació de les fogaines i es compren plats amb l'escut del Comú gravat i la data de la diada. Comença aquí una altra tradició, que és la del plat commemoratiu de cada any que es fa pagar i es dona al comensal conjuntament amb la cullera de fusta. En definitiva, s'institucionalitza la festa i es crea la Confraria d'Escudellaires d'Andorra la Vella.

Es van instaurar dos categories d'escudellaires, que encara perduren avui dia. Els principiants es distingeixen perquè les dones van amb davantal blanc i els homes amb faixa i barretina vermella. Al cap de tres anys ja es passa a ser confrare escudellaire: les dones van amb davantal negre i els homes amb camisa blanca, faixa negra i armilla i barretina musca.

La tradició mana que les dones siguin les encarregades de preparar la vianda i les plates, mentre que els homes s'encarreguen de tot el que fa referència al foc i la fogaina (la neteja i encesa de les fogaines, omplir-les d'aigua, abocar-hi la verdura i la vianda i mantenir el bull...).¹⁶ En l'actualitat a Andorra la Vella hi ha deu fogaines, set de les quals porten el nom de cada una de les parròquies, ja que han estat apadrinades per les seves autoritats.¹⁷ L'escudella s'acompanya de pa moreno, de sègol o sagí, i les postres són un tall de tortell de Sant Antoni.

L'any 1979 Canillo va organitzar per primera vegada l'escudella popular, que anomenen Vianda de Sant Antoni, i els promotors van ser Pere Torres, de cal Toni del Forn, i Antoni Torres, de cal Roc.¹⁸ La seva ubicació va ser la plaça Montaup i actualment es fa a la plaça de l'edifici del Telecabina.

L'any 1983 el cuiner de l'Hotel Riberpuig que dirigia els fogoners d'Andorra la Vella, Atanasio Oñate, va anar a viure a Escaldes i conjuntament amb altres conciutadans de l'Associació Amics del Pont dels Escalls va organitzar la primera escudella popular a Escaldes-Engordany.

L'escudella de Sant Antoni a Encamp va començar a celebrar-se el 1987, quan una colla de voluntaris del poble (molt d'ells membres de l'antiga Unió Pro Foment i Turisme) van cuinar la primera escudella a la plaça del Consell. Actualment organitza la festa el Departament de Cultura

15 A la plaça Rebés només es fa l'escudella un any. A partir de 1982 es desplaça a la plaça del Poble. Actualment se celebra a la plaça Guillemó.

16 Relat de Teo Armengol (65 anys), confrare escudellaire d'Andorra la Vella des de 1992 [Entrevista realitzada el 2018].

17 A partir de l'any 1984 es van començar a fer els apadrinaments per parròquies i les dos primeres van ser apadrinades per Canillo i Escaldes. El 1985 Encamp i Sant Julià de Lòria; el 1986, la Massana i Ordino; i el 1987, Andorra la Vella.

18 FONT, D. *Op. cit.*

ELS ENCANTS I LES ESCUDELLES POPULARS...

En l'actualitat a Andorra la Vella hi ha deu fogaines, set de les quals porten el nom de cada una de les parròquies. L'escudella s'acompanya de pa moreno, de sègol o sagí, i les postres són un tall de tortell de Sant Antoni. Anys 1990-1992. ANA / Fons Fèlix Peig 60463

A Sant Julià de Lòria l'escudella popular es fa el 20 de gener, per Sant Sebastià. Va ser a iniciativa de la Germandat de Sant Sebastià, que l'any 1989 es va posar en contacte amb els escudellars d'Andorra la Vella per ajudar-los a organitzar la festa. D'aleshores ençà s'ha portat a terme de forma ininterrompuda.

Totes les escudelles populars tenen una gran afluència de públic, com ho demostra la gran quantitat de racions que es distribueixen entre els assistents en cada una: oscil·len entre les 4.000 d'Andorra la Vella i el miler de Canillo (2.000 a Escaldes-Engordany i a Encamp, 2.500 a Sant Julià de Lòria i 1.200 a la Massana).

La celebració de l'escudella a Escaldes. L'any 1983 l'Associació Amics del Pont dels Escalls va organitzar la primera escudella popular a la parròquia. 17 de gener del 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

amb l'ajuda de les padrines i el jovent de la parròquia, i es fa a la plaça Sant Miquel a Encamp i a la plaça de l'església al Pas de la Casa. Al poble d'Encamp se celebra el cap de setmana més proper a Sant Antoni i al poble del Pas de la Casa, el diumenge següent.¹⁹

19 COMÚ D'ENCAMP (2018). *A la parròquia d'Encamp se celebren dos escudelles de Sant Antoni, a Encamp i al Pas de la Casa*. <<http://www.comuencamp.ad/departaments/departament-de-cultura-1/festes-tradicionals/festes-populars/escudella-de-sant-antoni>>[Consulta: agost 2018].

Títol

Les festes d'interès cultural. Patrimoni immaterial d'Andorra

Edita

© Govern d'Andorra

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Arxiu Nacional d'Andorra

© De les fotografies:

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Arxiu d'Etnografia

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Fèlix Peig

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Josep Alsina Martí

Coordinació i documentació

Arxiu d'Etnografia

Autor

Albert Roig

Correcció lingüística

Servei de Política Lingüística i Àrea de Llengua Catalana

Coordinació gràfica i disseny

Laura López

www.lauragrafica.com

Dipòsit legal: AND."Sep".(35)-2019

Primera edició: febrer del 2019

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públic.

Fotografia portada:

L'escudella popular a Andorra la Vella. 17 de gener de 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 60139